

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1981.3.09>

O. KASEMAA

ORKESTRID EESTI 19. SAJANDI TEISE POOLE LAULUPIDUDEL

Esitanud K. Siilivask

Eesti rahvusliku muusikakultuuri areng oli 19. sajandi teisel poolel tiheidalt seotud spontaanselt tekkinud koori- ja orkestriliikumisega. Kiiresti laienev laulu- ja pillimänguharrastus sai eestlastele üheks tähtsamaks muusikalise eneseväljenduse viisiks, samuti baasiks tärkavale professionaalsele muusikakunstile. Koori- ja orkestrikollektiivid olid rahvusliku muusikakultuuri kandjad selle algeriodel ja on jäänud selle osaks ka sotsialistlikus ühiskonnas. Seetõttu on vajalik avada rahva muusikalise isetegevuse sisu, käsitleda selle kujunemist ning mõju osavõtjatele ja väljapoole. Massiline koori- ja orkestriliikumine pakub huvi mitte üksnes muusikakultuuri, vaid kogu ajastu kultuuripildi, rahva ja kultuuri vahetõrja seisukohalt.

Et läinud sajandi teise poole isetegevusliku muusikaharrastuse ja kogu meie muusikakultuuri arengu tulemused peegelduvad kõige mitmekülgsemalt laulupidudes, eriti üldlaulupidudes, on autor endale seadnud eesmärgiks välja selgitada orkestrite osavõtu ulatuse ja nende funktsioonid sellistel pidudel, samuti viimaste omapoolse mõju orkestriliikumisele. Vaatlusalune periood hõlmab rohkem kui 30 aastat, alates esimestest väikestest laulupühadest 1860-ndate aastate lõpul ja lõpetades Pärnumaa laulupeoga 1900. aastal. Selleks ajaks olid orkestrite funktsioonid pidustustel põhijoontes välja kujunenud ning kollektiivide kunstiline tase saavutanud tolleaegsetes oludes oma lae. Vaadeldud on neid üritusi, mis toimusid laulupidude nime all või olid sisult nendega võrdväärised, näiteks maakondade kontserdid. Käsitlemisele ei kuulu riigipühade, seltside juubelite, kõikvõimalike rahvapidude ja -kõnõnemistega seotud esinemised.

Orkestrite tegevust 19. sajandi arvukatel muusikapidustustel meie muusikaajaloolased seni eraldi uurinud pole. Mõningal määral on seda küsimust puudutatud üldlaulupidude käsitlustes. Näiteks sisaldab A. Tammani lühiülevaade 19. sajandi üldlaulupidudest andmeid osavõtjate arvu, üldjuhtide, samuti ettekantud repertuaari kohta.¹ A. Kasemetsa «Eesti muusika arenemislugu» sellele orkestrite osas olulist ei lisa.² Baltisaksa muusikateadlane E. Arro oli esimene autor, kes kvalifitseeris eestlaste uelaadset pillimänguharrastust ulatuselt ja sisuliselt liikumisena (*Bläserbewegung*). Laulupidudega seoses osutas ta mängukoordine repertuaari kvalitatiiivisele muutumisele ning kollektiivide võimete kasvule.³

Eesti nõukogude muusikateadlastest on üldlaulupidusid põhjalikumalt

¹ Tamman, A. Eesti üldised laulupidud XIX aastajal. Tallinn, 1923.

² Kasemets, A. Eesti muusika arenemislugu. Tallinn, 1937.

³ Arro, E. Geschichte der estnischen Musik. Tartu, 1933.

1880. aastani toimunud piirkondlikud laulupeod

Üritus	Aeg	Koht
Pärnu khk. laulupidu	6. VI 1867	Uulu mõis
Kambja khk. laulupüha	24. VI 1868	Kambja kirik
Põlva khk. kontserdid üld- laulupeo lauludest	19. VII 1870	vaimulik kontsert Põlva kiriku, ilmalik selle lähedal
Pärnu nn. lühike laulupidu	14. ja 15. VII 1873	Pärnu

uurinud A. Vahter. Artiklis «Üldlaulupeod»⁴ väidab ta muu hulgas, et Väägvere pasunakoori eeskujust vaimustatuna tärkasid puhkpilliorkestrid üle kogu maa, mis on siiski liialdus. Ulatuslikus ülevaates kapitalismiperioodi laulupidudest,⁵ mis ilmus kogumikus «Lauluga läbi aegade», käsitleb ta orkestrite esinemisi võrdlemisi napirealiselt; esmakordselt on toodud andmeid mängukooride suuruse kohta II üldlaulupeol, muus osas korraldatakse juba teadaolevat. «Eesti muusika» I köites sisalduvates mahult väga kokkusurutud ülevaadetes toetub A. Vahter tema enda poolt juba varem avaldatule.⁶

Kvalitatiivselt uut etappi üldlaulupidude uurimises tähistavad kirjanudusteadlase R. Põldmäe monograafiad,⁷ milles autor rikkalikule allikmaterjalile toetudes taastab detailselt kolm üldlaulupidu nende organiseerimise mõtte tekkest kuni järelkajadeni. Neist teostest saame mitmekülse pildi ka orkestrite tegevusest.

Põhiliseks allikaks käesoleva teema uurimisel oli laulupidudeaegne ajakirjandus. Ajakirjades ja ajalehtedes avaldatud pidudele registreerunute nimekirjad pakuvad huvitavat materjali orkestriliikumise geograafia, kollektiivide suuruse ja selle muutumise ning dirigentide kohta. Et osalenud kollektiivide nimesid paljudel juhtudel peaaruanetes ei avaldatud, on eelregistreerimise nimekirjad osavõtjate kindlakstegemisel ainsaks allikaks (kahjuks siiski mõnevõrra ebatäpseks allikaks, näiteks on VI üldlaulupeole registreerunute nimekirjas 51 pasuna- ja 6 viulikoori, ajalehe «Valgus» (18. juuni 1896) andmeil aga võttis osa 53 pasuna- ja 9 viulikoori). Orkestrite tegevust pidudel võimaldavad jälgida ürituste käiku valgustavad ülevaated ja sõnumid (sageli küll pealiskaudsed ja lünklikud); mõningal määral leidub neis andmeid ka repertuaari kohta.

Orkestrikoosseisude detailseks uurimiseks andis materjali II ja III üldlaulupeo organiseerimise ajast pärit kirjavahetus, mida säilitatakse Fr. R. Kreutzwaldi nimelise Kirjandusmuuseumi käsikirjade osakonnas.

⁴ Vahter, A. Üldlaulupeod. — Rmt.: Nõukogude Eesti muusika. Tallinn, 1960, lk. 143—164.

⁵ Vahter, A. Laulupeod rahvusliku liikumise ajajärgul. — Rmt.: Lauluga läbi aegade. Tallinn, 1965, lk. 7—83.

⁶ Vahter, A. Rahvusliku liikumise aegsed laulupeod. — Rmt.: Eesti muusika. I kd. Tallinn, 1968, lk. 58—67; Vahter, A. IV, V ja VI üldlaulupidu. — Samas, lk. 87—91.

⁷ Põldmäe, R. Eesti esimene üldlaulupidu. Tallinn, 1969; Põldmäe, R. Kaks laulupidu, Tallinn, 1976.

Tabel 1

ja kontserdid, milles osalesid orkestrid

Koorid	Orkestrid	Allikad
200—250 lauljat	Pärnu Elisabethi koguduse pasunakoor	Perno Postimees, 1867, 14. juuni; Eesti Postimees, 1867, 14. juuni
Võnnu ja Kambja lauljad	Kammeri valla vastasutatud mängukoor	Eesti Postimees, 1868, 13. ja 17. juuli
meeskoor ja 2 segakoori (Põlva khk.)	Põlva pasunakoor	Eesti Postimees, 1870, 11. aug.
kohalikud koorid, meeskoor Riiast ja u. 20 lauljat Tallinnast	40 kroonumuusikut Riiast, ilmselt ka kohalikud pillimehed	Perno Postimees, 1873, 2. aug.; Eesti Postimees, 1873, 1. aug.

*

Laulupidudest. Laulu- ja mängukooride ühisesinemiste traditsioon sai Eestis alguse 19. sajandi teisel poolel, kui koori- ja orkestriliikumise arenedes tekkis võimalus ja ka vajadus korraldada massilisi muusikaüritusi. Neist on möödunud sajandi kuus üldlaulupidu kui rahvusliku muusikakultuuri arengu sümbolid meile hästi tuntud, väiksemad pidustused pole aga erialases kirjanduses seni käsitlemist leidnud. Seetõttu on vajalik anda siinkohal lühike ülevaade üritustest, kus esinesid orkestrid.

1860-ndate aastate kihelkondlikest nn. laulupühadest võtsid osa ainult laulukoorid. Mängukoorid tegid kaasa alles kahel viimasel peol (tab. 1) ja nende tegevus piirdus esialgu marsi mängimisega rongkäigus ning koguduse laulu saatmisega jumalateenistusel.

Esimesele üldlaulupeole 1869. aastal järgnes kohaliku muusikaelu tunduv elavnemine. Hakati korraldama kontserte, koorilaul ja pasunamäng kõlasid pea kõikidel massiüritustel, millest paljud olid seotud raha kogumisega Eesti Aleksandrikooli asutamiseks. 1870-ndate aastate muusikaliste ettevõtmiste seas oli piirkondlike laulupidusid veel vähe. Orkestrid osalesid toleaege ajakirjanduse andmeil 1870. aastal Põlvas ja 1873. aastal Pärnus. Esineti esialgu veel eraldi, koondorkestri iseseisvad ettekan- ded said teoks alles II üldlaulupeol 1879. aastal.

III (1880) ja IV (1891) üldlaulupeo vahelisel ajal tehti algust maakondlike laulupidude ning kontsertidega (tab. 2). Väiksemad ulatuselt, erinesid need ülesehituse poolest üldlaulupidudest vähe. Toimusid rongkäigud lippude ja orkestritega, ilmalikud ja vaimulikud kontserdid, võistulaulmised ja -mängimised, peeti kõnesid ja esitati näitemänge, mõnes kohas oli veel tagatipuks tants. Reeglina esinesid kõikjal pasunakoorid, viulikoorigid ainult kahel korral Võrus. Selletaolisi pidusid pandi toime Võru-, Viljandi-, Tartu-, Lääne- ja Harjumaal.

Sajandi viimane aastakümme oli suuremate muusikaürituste poolest väga rikas. Juba kolm üldlaulupidu (1891, 1894 ja 1896) andsid sellele erilise sisu. 1894. aastal veeres üle Eesti «priiusepidude» laine, 1896. aastal pühitseti kõikjal keisri kroonimist. «Eesti rahva 75-aastase priiuse mälestuseks» korraldati neli laulupidu ja hulgaliselt kaalukamaid laulu- ja mängukooride ühisesinemisi (tab. 3). Aastakümnet iseloomustab laulupidude korraldamine ka nendes maakondades, kus seda senini polnud suudetud teha: Virumaal, Saaremaal ja Pärnumaal. Üksnes Järvamaal ei jõutud järjekordselt üleskutsest kaugemale.

1881—1890 toimunud maakondlikud kontserdid

Üritus	Aeg	Koht	Koorid
Võrumaa kontserdid	2. ja 3. VII 1881	Võru	laulukoorid
Tartumaa laulupidu	26. ja 27. VIII 1881	«Vanemuise» aias	u. 400 lauljat
Võrumaa laulupidu	25. ja 26. VI 1882	Võru	10 laulukoori
Võrumaa kontsert	5. II 1884	arvat. Võru	
Läänemaa laulupidu	10. VI 1884	Haapsalu lossi aias	3 laulukoori
Viljandimaa laulupidu	16. ja 17. VI 1884	Viljandi põllumeeste-seltsi majas	laulukoorid
Sakalamaa laulupidu	21. ja 22. VII 1885	Viljandi põllumeeste-seltsi majas	laulukoorid
Võrumaa kontserdid	21. ja 22. VII 1885	«Kandle» seltsi aias	laulukoorid
Viljandimaa parimate laulu- ja mängukooride kontsert	22. VI 1886	Viljandi põllumeeste-seltsi õuel	9 laulukoori
Võrumaa kontserdid	13. ja 14. VII 1886	«Kandle» seltsi aias	laulukoorid
Harjumaa laulupidu	13. ja 14. VI 1887	Tallinn	13 (15) laulukoori
Võrumaa laulupidu	14. ja 15. VI 1887	«Kandle» seltsi aias	7 segakoori, 5 meeskoori
Võrumaa kontserdid	11. ja 12. VIII 1890	«Kandle» seltsi aias	laulukoorid

Orkestritest. Esialgsete uurimistulemuste järgi tegutses möödunud sajandi kestel Eestis üle 300 isetegevusliku orkestri (tab. 4). Esimesed, koosseisult ebakindlad mängukoorid tekkisid sajandi teisel veerandil Tartumaal, 1869. aastaks oli neid siiski alles tosina ringis. Orkestriliikumine hoogustus märgatavalt pärast I üldlaulupidu ja pillikooride asutamine jätkus vahelduvas tempos kuni 1914.—1915. aastani, vaibudes siis ajuti-selt maailmasõja tõttu.

Orkestrite iga ei olnud muidugi ühesugune: ühed — küll suhteliselt tühine osa — lõpetasid oma olemasolu juba aasta või paari pärast, teised tegutsesid ilma suuremate vaheaegadeta kümneid aastaid; viimastest väärivad eelkõige nimetamist Väägvere ja Kursi pasunakoor.

Orkestriliikumine oli kõige elavam Tartumaal, kus sajandi jooksul eri-

Tabel 2

ja laulupeod, milles osalesid orkestrid

Orkestrid	Üldjuhid	Allikad
2 mängukoori (sealh. Haani)		Eesti Postimees, 1881, 24. mai; Sakala, 1881, 20. juuni; Valgus, 1881, 29. juuli
koondorkester (u. 100 pilli)	D. O. Wirkhaus (orkestrid)	Eesti Postimees, 1881, 9. aug., 19. aug.; Sakala, 1881, 3. sept.; Perno Postimees, 1881, 13. sept.
5 pasuna- ja viulikoori (I koht Tsooru viulikoorige)	Kanepi kooliõp. J. Erlemann	Olevik, 1882, 13. juuli; Eesti Postimees, 1882, 14. juuli; Valgus, 1882, 18. juuli
Haapsalu mängukoor	J. Erlemann	Valgus, 1885, 12. apr.
6 mängukoori: Holstre (I koht), Tarvastu, Uue-Suislepa, Heimtali, Võidu ja Vana-Tänassilma	Fr. Saebelmann	Valgus, 1884, 2. juuni
4 mängukoori: Holstre (I koht), Tänassilma, Suure-Jaani ja Kõpu		Eesti Postimees, 1884, 27. juuni; Sakala, 1884, 30. juuni; Olevik, 1884, 2. juuli
ühendatud viuli- ja pasunakoorige	J. Erlemann (laulukoorid), A. Veedler Vaabinast (mängukoorige)	Virulane, 1885, 30. juuli; Sakala, 1885, 3. aug.; Valgus, 1885, 11. aug.
2 mängukoori		Valgus, 1885, 12. apr.; Valgus, 1885, 4. aug.
5 mängukoori: Vaabina, Viitina, Vastseliina, Põlva ja Kähri-Tänassilma	kooliõp. Melzov Navist (laulukoorid), A. Veedler (mängukoorige)	Sakala, 1886, 14. juuni; Eesti Postimees, 1886, 9. juuli; Olevik, 1886, 14. juuli
2 mängukoori: Kuusalu ja Saku	K. A. Hermann	Postimees, 1886, 21. juuni; Sakala, 1886, 9. aug.
1 «täielik mängukoor» Põlvast, 7 üksikut mängijat		Valgus, 1887, 11. ja 25. juuni; Postimees, 1887, 20. juuni ja 10. juuli; Eesti Postimees, 1887, 1. juuli; Sakala, 1887, 4. juuli; Perno Postimees, 1884, 10. aug.
2 pasunakoorige		Valgus, 1887, 3. juuli; Sakala, 1887, 11. juuli
		Valgus, 1890, 23. aug.

nevatel aegadel eksisteerinud orkestrite arv ulatus üle saja (tab. 4). Läänemaaalt on aga teada ainult 14 orkestrit, Saaremaalt neli. Teistes maakondades kõikus nende arv 20—40 piires. Koosseisudest eelistati pasunakoore, keelpilliorkestreid leidis umbes kaks korda vähem, segapilliorkestreid ainult üksikuid. Osa kollektiivide liiki ei ole andmete nappuse tõttu võimalik kindlaks teha.

Orkestrite osavõtt laulupidudest. Vaatlusalustest muusikapidustustest võttis Eestist osa kokku 140 orkestrit (tab. 5), mujalt — Riias ja Peterburi kubermangust — kolm eestlaste orkestrit. 1876. aastal avaldas soovi II üldlaulupeole sõita ka üks mängukoor Lukest Lätimaalt, kuid 1878. ja 1879. aastal ajakirjanduses avaldatud nimekirjades teda enam ei esine-

1891—1900 toimunud maakondlikud kontserdid

Üritus	Aeg	Koht	Koorid
Suur vaimulik ja ilmalik kontsert IV üldlaulupeo repertuaariga	29. XII 1891	Viljandi põllumees-teseltsi saalis	8 sega- ja meeskoori
Narva Eesti Seltsi laulupidu	20. VI 1893	Narva Eesti Seltsi aias	9 laulukoori
Võrumaa laulupidu	1894		
Suur maakonnapidu	15. V 1894	Viljandi	u. 16 laulukoori
Narva Eesti Seltsi laulupidu	22. V 1894	Narva	laulukoorid
Saaremaa laulupidu	7. VI 1894	Kuressaare	17 laulukoori
Virumaa laulupidu	28. VIII (4. IX ?) 1894	Rakvere	sega- ja meeskoorid (278 tegelast)
Virumaa laulupidu	18. VI 1895	Rakvere	16 laulukoori
Võrumaa laulupidu	18. VI 1895	Vastse-Kasaritsa	
Võrumaa kontsert	25. ja 26. V 1896	Võru	52 laulukoori
Saaremaa laulupidu	15. ja 16. VI 1896	Kuressaare	laulukoorid
Läänemaa laulupidu	23. ja 24. VI 1896	Haapsalu	27 laulukoori u. 440 lauljaga (eelteate järgi)
Viljandimaa kontsert	24. VIII 1897	Viljandi põllumees-teseltsi saalis	u. 200 lauljat
Võrumaa kontsert	26. ja 27. VI 1899	Võru	30 laulukoori
Pärnumaa I laulupidu	10. ja 11. VI 1900	Pärnu	erinevail andmeil 66 (56) laulukoori 708 (721) lauljaga

nud. 143-st teadaolevalt laulupidudel esinenud kollektiivist olid 118 puhkpilli-, 24 keelpilli- ja üks segapilliorkester.

Kahtlemata ei olnud muusikapidustustel esinejate seas kõik samal ajal tegutsenud kollektiivid. Ajakirjanduses on eemalejäämise põhjusena nimetatud pikka teed, ebasobivat aega, kutse hilinemist, katkisi pille jms. Võib ka oletada mõningaid üldisemaid põhjusi. Osa ei saanud võtta loomulikult need kollektiivid, kes olid tegutsenud ainult lühikest aega või asutatud vahetult enne pidu. Kasinate oskustega välja ei mindud, peaaegu kõik laulupidudel esinenud orkestrid olid eelnevalt vähemalt aasta või paar koos

Tabel 3

ja laulupeod, milles osalesid orkestrid

Orkestrid	Üldjuhid	Allikad
8 mängukoori	Fr. Saebelmann	Sakala, 1892, 3. jaan.; Olevik, 1892, 4. jaan.; Postimees, 1892, 4. jaan.; Valgus, 1892, 9. jaan.
mängukoorigid		Olevik, 1893, 14. juuni; Virmaline, 1893, 29. juuni Olevik, 1895, 11. apr.
Holstre, Kõpu, Vana-Tänassilma pasunakoor, lauluseltsi «Koit» segapilliorkester		Sakala, 1894, 27. apr., 25. mai.; Olevik, 1894, 23. mai; Linda, 1894, nr. 21, lk. 331
Vaivara pasunakoor, Narva karskusseltsi «Võitleja» viiulikoorigid		Olevik, 1894, 30. mai; Postimees, 1894, 30. mai.
Kuussaare Tulekaitse Seltsi orkester		Olevik, 1894, 30. mai; Eesti Postimees, 1894, 18. juuni; Valgus, 1894, 21. juuni
mängukoorigid		Postimees, 1894, 8. aug., 14. sept.; Eesti Postimees, 1894, 21. aug.; Valgus, 1894, 23. aug.; Linda, 1894, nr. 33, lk. 523
2 mängukoori (I koht Malla pasunakoorile)		Postimees, 1895, 20. juuni; Olevik, 1895, 27. juuni; Sakala, 1895, 28. juuni
keel- ja puhkpilliorkestrid		Sakala, 1895, 5. juuli
9 mängukoori (I koht Tsooru pasunakoorile)	M. Härma (laulukoorid), D. D. Mägi Peterburist (orkestrid)	Olevik, 1896, 4. juuni; Eesti Postimees, 1896, 13. juuni; Linda, 1896, nr. 23, lk. 359
Kuussaare linna muusikakoor		Olevik, 1896, 4. juuni, 2. juuli
Kullamaa muusikaseltsi, karskusseltsi «Kungla» (Haapsalu), Nurtu, Varbla, Vigala ja Kärddla vabrikü mängukoor (viimasele I koht)	M. Härma (laulukoorid), D. O. Wirkhaus (orkestrid)	Olevik, 1896, 11. juuni; Valgus, 1896, 2. juuli; Eesti Postimees, 1896, 18. juuli; Linda, 1896, nr. 23, lk. 359
ja mängijat	D. Birkenthal, M. Raudsep (laulukoorid), A. Ja(a)kson (orkestrid)	Sakala, 1897, 14. aug.; Olevik, 1897, 19. aug.
erinevail andmeil Viitina segapilliorkester või Rõuge viiulikoorigid		Eesti Postimees, 1899, 8. juuli; Sakala, 1899, 20. juuli
14 mängukoori 150 (169) mängijaga (I koht Tarvastu, II koht Pärnu karskusseltsi «Valgus» ja III koht Jäärja pasunakoorile)	A. Läte (laulukoorid), D. O. Wirkhaus (orkestrid)	Sakala, 1900, 28. juuni; Linda, 1900, nr. 8, lk. 125; Linda, 1900, nr. 25, lk. 415

mänginud. Kuid leidis ka sääraseid orkestreid, kes olid küll pikka aega aktiivselt tegutsenud, esinesid aga vaid väiksematel üritustel — näiteks Põltsamaa Põllumeeste Seltsi, Roodi (Pärnumaal), Kambja, Torila (Tartumaal), Viru-Nigula jpt. pasunakoorid.

Kui puhkpilliorkestrid võtsid osa kõikidest vaatlusalustest laulupidudest, siis keelpilliorkestrid ainult IV ja VI üldlaulupeost, kolmest Võrumaakonna kontserdist ning ühest Narva Eesti Seltsi laulupeost. Viiulikoorige kasutamist piiras eelkõige nende väike kõlajõud. Kontserdil esinesid keelpilliorkestrid ühiselt ainult 1891. aasta üldlaulupeol, mujal üksi-

Tabel 4

Orkestrite paiknemine 19. sajandil maakonniti
(k. a. maakonna piires asuvad linnad)

	Pasuna- koorid	Viiuli- koorid	Segapilli- orkestrid	Teadmata koos- seisuga orkestrid	Kokku
Tartumaa	47	27	4	32	110
Pärnumaa	23	9	2	10	44
Viljandimaa	22	9	4	7	42
Virumaa	19	11	1	11	42
Võrumaa	16	12	1	9	38
Härjumaa	13	4	1	6	24
Järvamaa	7	8	1	4	20
Läänemaa	9	1	—	4	14
Saaremaa	3	—	—	1	4
	159	81	14	84	338

kult või koos puhkpillidega (Võrus 1882). V üldlalupeole viiulikoore enam ei kutsutud, sest kardeti, et nende arv jääb liiga väikeseks.⁸ 1896. aastal osales küll üheksa kollektiivi, kuid nende esinemise kohta andmed puuduvad.

Orkestriliikumise dünaamikast annab ülevaate üldlaulupidudel esinenud mängukooride arv (sulgudes esmakordselt osalenud):

	1869	1879	1880	1891	1894	1896
Pasunakoore Viiulikoore	5 (5)	18 (16)*	9 (5)	42 (27) 15 (15)	38 (13)	53 (16) 9 (6)
				57		62

* 1876 aastal registreerus pasunakoore 36, neist esmakordselt 32. Lauupeo mitmekordse edasilükkamise tõttu jäid aga paljud kollektiivid hiljem kõrvale (lähemalt vt. Põldmäe, R. Kaks laulupidu, lk. 58—79, 134).

Selgesti on märgatav ka seos pidudevahelise perioodi pikkuse ja esmakordselt osavõtnud orkestrite arvu vahel — mida pikem vahe, seda rohkem esmakordselt osavõtnuid. Koondorkestrid koosnesid seega II ja IV üldlalupeol valdavalt uutest mängukooridest, s. o. nendest, kes varem polnud pidudel esinenud. V ja VI laulupeol olid aga juba enam kui pooled pasunakoorigid vähemalt teist korda.

Vaatlusalustel üldlaulupidudel esines Eestist 107 orkestrit (tab. 5), neist 61 ainult ühel korral. Ainsa kollektiivina käis kõigil üldlaulupidudel Väägvere pasunakoore, viiel esines Vara ja neljal peol olid Rannu, Põlva, Iisaku, Kursi, Kuusalu ja Rõngu pasunakoore. Maakondlikel pidudel osales 58 orkestrit, neist 46 (s. o. üle $\frac{3}{4}$) ainult ühe korra.

Aktiivseim muusikapidustustel esineja üldse oli teadaolevalt Holstre pasunakoore — seitse korda (neist 3 üldlaulupidu ja 4 maakondlikku pidu), kuuel peol mängisid Väägvere, Põlva ja Vana-Tänassilma, viiel Kuusalu, Vara, Vaabina ja Kähri-Tänassilma orkester. Neljal laulupeol esinesid 9, kolmel 13, kahel 28 ja ühel 82 kollektiivi, nende hulgas kõik viiulikoorigid.

⁸ Eesti Postimees, 1894, 17. jaan.

Tabel 5

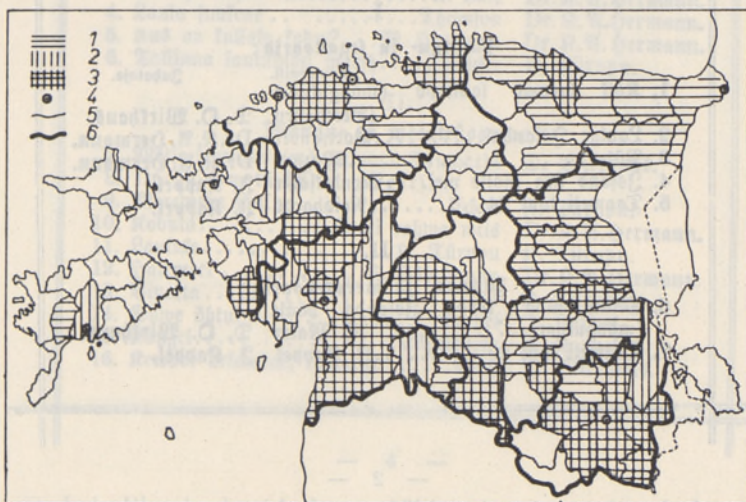
Orkestrite osalemine 19. sajandi muusikapidustustel maakonniti
(k. a. maakonna piires asuvad linnad)*

	Ainult maa- kondlikel pidudel	Ainult üldlaulu- pidudel	Mõlemai-	Kokku
Tartumaaalt	1	41	2	44
Pärnumaalt	10	3	4	17
Viljandimaalt	4	7	8	19
Virumaalt	1	18	2	21
Võrumaalt	7	4	5	16
Harjumaalt	1	5	2	8
Järvamaalt	—	3	—	3
Läänemaalt	6	—	2	8
Saaremaalt	3	1	—	4
	33	82	25	140

Eestlaste asundustest
väljastpoolt Eestit

1 2 3

* Tabeli koostamisel on lähtutud ajakirjanduses avaldatud osa-
võtu ja eelregistreerimise nimekirjadest.

Orkestrite osavõtt 19. sajandi II poole laulupidudest (kihelkonniti): 1 ainult üldlaulupidudest (29 khk.), 2 ainult maakondlikest laulupidudest (11 khk.), 3 mõlemaist (20 khk.); 4 linnad, 5 kihelkonna piir, 6 maakonna piir.

Seega oli muusikalistest suurüritustest ainukordselt osavõtnuid enamik (58%).

Autori käsutuses olevail andmeil saatsid muusikapidustustele orkestreid 60 kihelkonda ja kaheksa linna (vt. kaart). Kõige rohkem — kaheksa orkestrit — käis laulupidudel Tartu-Maarja kihelkonnast, seitse Jõhvi ümbrusest. Et nimetatud kihelkonnad olid tugevaimad orkestriliikumise keskused üldse, seda tõendab ka osalemine üldlaulupidudel mitme mängukooriga korraga: 1896. aastal registreerus Jõhvist kuus, 1894. aastal Tartu-Maarjast viis kollektiivi. Ligi pooled kihelkonnad (28) aga panid välja

VI. Eesti üleüldisel laulupidul oli järgmine ülemalt poolt lubatud eeskawa :

Esimene pidupäew, laupäew 8. juunil:

1) Kell 6 hommiku mänguooride pääproow piduplatstil.
2) Kell 8 hom. laulukooride pääproow pibu platstil ja toraalide puhumine linna- ja kirikutornidest. 3) Kell 11 enne lõunat Eesti keelne pibu-Zumalateenistus õigeusu katedraal- ja Wladimiri ning kõigis Lutheruse usu Eesti ja Salka kirikutest. (Toompää kirikus Kurssi õpetaja G. Punga ja kindral-superintendent L. Hörschelmann. — Olewiste kirikus Rambahja õpetaja J. Rennit ja õpetaja L. Hahn. — Nigulliste kirikus Testamaa õpetaja G. Koit ja Kolga-Jaani õpetaja W. Reiman. — Jaani kirikus Põistu õpetaja J. Bergmann ja Peterburi Jaani õpetaja Dr. J. Hurl. — Kaarli kirikus Kaarma õpetaja F. Ederberg ja Rõuge õpetaja R. Kallas. — Püha-Waimu kirikus õpetaja L. Pallon ja Nowgorodi õpetaja A. Moorfeldt.) — 4) Kell 2 p. l. pibu-rong Harju wärawalt raeoja ette ja Kabrintali kubeneri herra juurde. 5) Kell 5 p. l. waimulik kontsert piduplatstil järgmise eeskawaga :

I.

Mängu- ja segakoorid :

	Komponist.	Juhataja.
1. Kõik taewad laulwad (mängukoor)	[Beethoven]	D. O. Wirtshaus.
2. Laulge Jõsandal.	Bortjansti	Dr. R. H. Hermann.
3. Püha	Mozart	Dr. R. H. Hermann.
4. Jõsand ära mölle me'	Mendelssohn	J. Kappel.
5. Taaweti laul 24	Reidhardti	J. Kappel.

II.

Mängu- ja meestkoorid :

6. Minu süda looda Jõsanda pääle (mängukoor)	E. Malm	D. O. Wirtshaus.
7. Taaweti laul 23	J. Kappel	J. Kappel.

VI üldlaulupeo kava. VI üldlaulupeo album. Tallinn, 1896, lk. 2, 4, 6, 8.

ainult ühe orkestri. Linnadest on Tartu saatnud pidudele viis, Pärnu kolm, Narva, Võru, Kuressaare ja Haapsalu kaks orkestrit, Viljandi ja Paldiski kumbki ühe.

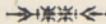
Kõigil üldlaulupidudel olid arvulises ülekaalus Tartumaa mängukoorid, teiste maakondade osatähtsus kasvas orkestriliikumise geograafia laienedes. 1869. aastal esinesid ainult Tartu- ja Võrumaa pasunakoovid, II üldlaulupeol lisandusid neile Viljandi- ja Virumaa, III-l oli peale Tartu- ja Virumaa orkestrite ka üksikuid mängijaid Harjumaalt, IV-l peale eespool nimetatute veel Järva-, Pärnu- ja Saaremaa mängukoorid. Läänemaal jõuti tegeliku osavõtuni arvatavasti alles 1896. aastal. Kõigil maakondade laulupidudel ja kontsertidel (välja arvatud 1900. aastal Pärnus) esinesid seevastu oma piirkonna pillimehed.

	Komponist.	Juhataja.
8. Marie Wilson.....	Josepsson	J. Kappel.
9. Jää mulle ja	Abt	J. Kappel.
10. Riituse laul	R. A. Hermann	Dr. R. A. Hermann.

III.

Mängu- ja segakoorid:

11. Suur Jumal on (mängukoos) M. Stäbler	D. O. Wirkhaus.
12. Taarveti laul 121.....	Mendelssohn R. Tüürpu.
13. Gloria (kahelä koorile)	Balestrina R. Tüürpu.
14. Voojale auu.....	Schubert R. Tüürpu.

Teine pidupäev, pühapäev 9. juunil:

1) Kell 6 hom.-mängukooside pääproov piduplatstil. 2) Kell 8 hom. laulukooside pääproov piduplatstil. 3) Kell 4 p. l. piduplatstil ilmalil kontsert:

I.

Mängu- ja segakoorid:

	Komponist.	Juhataja.
1. Ouverture Egmont (mängukoos) Beet-		
	hoven	D. O. Wirkhaus.
2. Isamaa laul... ..	R. Tüürpu	R. Tüürpu.
3. Mis ja tahad kevade?.....	A. Läde	Dr. R. A. Hermann.
4. Paula suulene	Thomson	Dr. R. A. Hermann.
5. Aus on kullala kodu?	M. Hermann	Dr. R. A. Hermann.
6. Tallinna laulupidu marsh.....	Decker	R. Tüürpu.

II.

Mängu- ja meesekoorid:

7. Metsa tervitus (mängukoos) Reinhardt	D. Wirkhaus.
8. Dr. J. Hurli tõne: "Seitse".	
9. Meremehe laul.....	Eedert R. Tüürpu.
10. Koduta.....	Eesti rahva viis Dr. R. A. Hermann.
11. Laulule.....	R. Tüürpu R. Tüürpu.
12. Halemeele.....	J. Säbelmann Dr. R. A. Hermann.
13. Vineeta.....	Abt R. Tüürpu.
14. Suve õhtul	J. Kappel J. Kappel.
15. Kaugel.....	Engelsberg J. Kappel.
16. Kevade ärtamine, romanz.....	Vach D. Wirkhaus.

Üld- ja kohalike laulupidude osatähtsust eri maakondades väljendab kujukalt orkestrite osavõtt nendest:

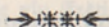
orkestreid

	üldlaulu- pidudel	kohalikel laulupidudel
Tartumaa	43	3
Pärnumaa	7	14
Viljandimaa	15	12
Virumaa	20	3
Võrumaa	9	12
Harjumaa	7	3
Järvamaa	3	—
Läänemaa	2	8
Saaremaa	1	3

III

Mängu- ja segakoorid:

	Komponist	Juhataja
16. Kroonimise marš (mänguloor)	Reyer	D. Wirthaus.
	[beer	J. Kappel.
17. Võpuloor kroonimise laulust.	J. Kappel	J. Kappel.
18. Reiu igatus.	Soom. rahva viis	Dr. R. A. Hermann.
19. Kallis Mari	Eesti rahva viis	J. Kappel.
20. Retra Viisu	Eesti rahva viis	Dr. R. A. Hermann.
21. Ilus oleb isamaa.	R. A. Hermann	Dr. R. A. Hermann.
22. Riitust, op. „Eiu ksaart eest“	Gliska	R. Tärnu.
23. Porilaste marš	„*“	D. Wirthaus.

Koolmas pidupäev, esmaspäev 10. juunil.

1) Kell 6 hom. mängulooride pääproov. 2) Kell 8 hom. laulukooride pääproov. 3) Pääle pääproovi võidulaulust ja -mängust osavõtjate kooride proov. 4) Kell 8 p. l. ühendatud kooride muusikalil ja ilmulil kontsert ja üksikute kooride võidulaul ja mäng.

I.

Ühendatud sega- ja meeskoorid:

	Komponist	Juhataja
1. Koor Aaaliast.	Mendelsohn	R. Tärnu.
2. Roju igatus	R. Tärnu	R. Tärnu.
3. Pidul marš (mänguloor)	Beethoven	D. Wirthaus.
4. Üksikute meeskooride võidulaul.		
5. Lipu all, marš (mänguloor)	Riesler	D. Wirthaus.
6. Kuninga Kaarti jahilaul	F. Pacius	D. Wirthaus.
7. Rahu õbb (meeskoor)	R. A. Hermann	Dr. R. A. Hermann.
8. Üksikute segakooride võidulaul.		
9. Ruule kubas hääli helab (mänguloor)	[F. Pacius	D. Wirthaus.

II

10. Marš	E. Riesler	D. Wirthaus.
11. Benedigu linn õffel (meeskoor)	S. La- nejev	Dr. R. A. Hermann.
12. Üksikute mängulooride võidumäng.		

Orkestrite funktsioonid. Orkestrid rikastasid märgatavalt laulupidude muusikalist külge ning aitasid ilmestada ja mitmekesistada nende vaatemängulist osa. Orkestrite ampluaa oli tunduvalt laiem kui laulukooridel, kelle kanda jäi küll peo põhiraskus, kuid kes esinesid ainult kontsertidel ja jumalateenistustel.

Orkestrite funktsioonid sõltusid otseselt ürituste ülesehitusest, peokavast. Esmaseid ülesandeid oli marsimuusika mängimine, rahvamasside liikumisele ühtse rütmi ja hoo andmine, nii osavõtjatele kui ka vaatajatele vajaliku meeleolu loomine. «Rõõmulikud pidumarsalid tegid rongi... pidulikumaks ja rõõmsamaks,» kirjutati sel puhul ajalehes.⁹

Rongkäik kui vaatemäng oli 19. sajandil Eestis väga populaarne, neid korraldati mitmesugustel riigipühadel, seltside (eriti tuletõrjeseltside)

⁹ Eesti Postimees, 1879, 18. juuli.

nime eest. Pealegi oli see enamikule orkestritele, kes üksikesinemistest, võistumängimistest või äratusmängudest osa ei võtnud, ainus võimalus oma võimeid demonstreerida suure kuulajate-vaatajate hulga ees.

Ilmalikku tarbemuusikat vajati laulupidudel veel kokkutulnute lõbusdamiseks pidulikel söömaegadel. Niisuguseid esinemisi on teada I, II ja III üldlaulupeolt; 1894. aastal unustati mängukoor õhtule kutsumata¹², ülejäänud pidusöökide muusika kohta andmed puuduvad.

Tants oli ametlikult kavas Narva Eesti Seltsi laulupeol 1893. aastal¹³ ja Viljandi 1897. aasta maakonnakontserdi lõpus¹⁴, kuid tantsumuusikat tuli orkestritel teha mujalgi. Näiteks 11. juunil 1890 mängisid Võrus tantsulugusid koguni neli pasunakoori.¹⁵

Üldlaulupidudel sai traditsiooniks alustada esimest päeva hommikuse pasunakooride mänguga linna raekoja ja kirikute tornidest.¹⁶ Mängiti koraale. Maakondade laulupidudel järgiti seda teadaolevalt 1896. aastal Haapsalus¹⁷ ja Kuressaares¹⁸. Äratusmängul esinesid ainult paar-kolm orkestrit, kuid nad andsid kahtlemata mõjusa panuse erilise peoõhkkonna loomiseks.

Pidulikel jumalateenistustel koraalide saatmiseks kasutati orkestreid juba esimestel laulupühadel, samuti esimesel kolmel ja V üldlaulupeol; viimasel esinesid orkestrid koos oreliga, mille mängule nad lisasid «wõimu ja wägewust».¹⁹ Ülejäänud pidude kirjeldustest ei selgu, kas mängisid kirikutes sel puhul orelid, orkestrid või mõlemad koos.

Vaatlusalustel pidustustel ei olnud laulu- ja mängukooridel eraldi kontserte, ühistel esinemistel astusid üles nii lauljad kui ka mängijad. Koondorkester esines iseseisvate numbritega esmakordselt 1879. aastal, alus pandi sellele aga juba I üldlaulupeol, kui pasunakooriid D. O. Wirkhausi juhatusel saatsid vaimulikul kontserdil kolme koraali.²⁰

Laulude saatjatena olid orkestrid oma tegevust üldse alustanud ja sama funktsiooni täitsid nad ka kõikidel suurematel ja väiksematel pidudel kogu vaatlusaluse perioodi jooksul. Laulukooridega ühiseid eeskavainumbreid oli peokavades siiski suhteliselt vähe, peale riigihümni enamasti ainult mingi koraal, harvemini mõni muu ilmalik või vaimulik teos.

Üksikute orkestrite esinemisi toimus kõigil üldlaulupidudel (välja arvatud V üldlaulupidu 1891) ja olemasolevail andmeil ligikaudu pooltel maakondlikel pidudel, peamiselt just suurematel, kahepäevastel üritustel pidustuste viimasel päeval enne võistulaulmist; esineti vaheldumisi laulukooridega. I üldlaulupeol mängisid üksikult ainult kaks pasunakoori²¹, II-l üksteist²², III-l kaks²³ ja 1886. aastal Võru maakonna kontserdil viis²⁴, ülejäänud kontsertide kohta täpsed andmed puuduvad. Ettekandmisele tuli korraga ainult üks muusikapala, 1886. aastal Võrus erandina kolm.²⁵ Mängiti seda, «mis koorile meeldis».²⁶

¹² Olevik, 1894, 27. juuni.

¹³ Olevik, 1893, 14. juuni.

¹⁴ Eesti Postimees, 1897, 21. aug.

¹⁵ Valgus, 1890, 23. aug.

¹⁶ Ainult 1891. aastal Tartus toimus äratusmäng peo teisel päeval.

¹⁷ Olevik, 1896, 11. juuni.

¹⁸ Kuressaares oli äratusmäng teise, «päris» pidupäeva hommikul; Olevik, 1896, 4. juuni.

¹⁹ Postimees, 1894, 18. juuni.

²⁰ Rosenthal, H. Kulturbestrebungen des estnischen Volkes während eines Menschenalters (1869—1900). Tallinn, 1912, lk. 67.

²¹ Põldmäe, R. Esimene Eesti üldlaulupidu, lk. 133.

²² Põldmäe, R. Kaks laulupidu, lk. 117—120.

²³ Samas, lk. 221—222.

²⁴ Sakala, 1886, 9. aug.

²⁵ Samas.

²⁶ Postimees, 1891, 29. juuni.

Võistumängimine oli orkestritele ilmselt kõige vastutusrikkam esinemisvorm ning pakkus huvi ka kuulajatele: «Põnevus oli, kes neist auuhinna ära on teeninud...»²⁷ Ainult vähesed kollektiivid uskusid oma võimetele niivõrd, et sõandasid sellest osa võtta. Kõige rohkem esinejaid — seitse — leiame II üldlaulupeo võistumängu kirjeldusest,²⁸ mitmel korral mõõtsid oma võimeid ainult kaks pasunakoori. Repertuaari suhtes minigeid tingimusi ei esitatud, iga osavõtja valis endale kõige sobivama muusikapala. Vaid kord, VI üldlaulupeol, määrati ettekande maksimaalseks pikkuseks 10 minutit²⁹ ning korraldati eelnevalt proovimängimine³⁰, millest lubati edasi viis orkestrit³¹. Võistumängimine toimus viiel üldlaulupeol (II jäi vahele) ning ilmselt nende eeskujul ka mõnel suuremal maakondlikul üritusel. Edukaim oli Holstre pasunakoor kahe esikohaga maakondlikel ning ühe I ja ühe II kohaga üldlaulupidudel. Kaks korda said auhinna Tarvastu, Jõhvi ning Jüri pasunakoor. Häid orkestreid oli kindlasti rohkemgi, kuid kaugeltki kõik ei osalenud võistumängimisel.

Orkestrite suurus ja koosseis. Missugused siis olid möödunud sajandi laulupidudel osalenud mängukoorid? Tänapäeva mõttes eelkõige väikesed, eriti viulikoovid, kelle hulka tol ajal loeti ka kvartetid. Suurimas, Kähri-Tänassilma keelpilliorkestris Võrumaal, mängis ainult 14 muusikameest. Seetõttu saame viulikoovide keskmiseks suuruseks IV üldlaulupeol 9,6 ja VI-1 9,3 pillimeest (tab. 6), kuigi kõige rohkem registreerus 12-liikmelisi viulikoore.

Tabel 6

Üldlaulupidudel esinenud orkestrite keskmine suurus*

	I	II	III	IV	V	VI
Pasunakoovid	12	11,7	11,8	12,7	11,9	13,8
Viulikoovid				9,6		9,3

* Tabeli koostamisel on arvestatud ainult nimekirjade andmeid.

Viulikoovidega võrreldes olid pasunakoovid mõnevõrra suuremad: kõrvuti päris väikestega (6—9 mängijat) leidis ka 16—20-liikmelisi. Viimaseid oli esialgu küll vähe, kuid ajapikku nende arv kasvas. Alates IV üldlaulupeost tõusis kiiresti 12-meheliste ja suuremate orkestrite osatähtsus, moodustades ligi $\frac{3}{4}$ kõikidest pasunakoovidest 1891. ja 1896. aastal ning ligi $\frac{1}{2}$ 1894. aastal. Sellega seoses kasvas ka pasunakoovide keskmine suurus, ulatudes 1896. aastal 13,8 mängijani (tab. 6).

Samal ajal vähenes kasutusel olevate erinevate instrumentide hulk (siinkohal on käsitletud ainult puhkpille, sest keelpillide osas muutusi polnud). Esimestes pasunakoovides 1860-ndatel ja 70-ndatelgi aastatel leidis väga mitmesuguse konstruktsiooni ja häälestusega pille (in C, Des, D, Es, E, F, G, A ja in B). Näiteks Torma mängukoovi protokolliraamatusse on sisse kantud 30 erinevat puhkpilli, mis olid olnud erinevatel aegadel kasutusel enne 1879. aasta tulekahju, kus suurem osa orkestri varandu-

²⁷ Postimees, 1891, 29. juuni.

²⁸ Põlde, R. Kaks laulupidu, lk. 120.

²⁹ Postimees, 1896, 15. juuni.

³⁰ Proovimängimine ja -laulmine oli küll kavas juba 1894. aastal, kuid mängukoorid sellest osa ei võtnud.

³¹ Postimees, 1896, 15. juuni.

sest hävis.³² 1876. aastal II üldlauupeole registreerunud orkestrites tarvitati veel 17 erinevat puhkpilli, kusjuures põhihäälestuse muutmiseks olid paljudel instrumentidel kaasas mitmesugused «poognad» ja kroonid.³³

Alates 1870-ndate aastate lõpust ja eriti 80-ndatel aastatel pääsesid üha rohkem maksvusele B- ja Es-instrumentid. 1881. aasta Tartu maakonna laulupeo orkestripartituur oli II üldlauupeo omaga võrreldes juba tunduvalt lühem, sisaldades 16 partiid ainult 11 pillile põhihäälestuses B, Es, C ja F. Välja olid jäänud C-, D- ja F-klarnetid, fagotid, flügelhornid ning millegipärast ka metsasarved ja tromboonid, s. o. kõik need instrumentid, mida juba 1876. aastal vähem esines.

1890-ndatel aastatel pillide osas erilisi muutusi ei toimunud. Kindlustuma hakkas ainult Es-, osaliselt ka juba B-basside positsioon (varem kasutati eranditult F-tuubat).

19. sajandi pasunakoovid olid tänapäevastega võrreldes mõnevõrra teravamama, heledama kõlaga. See tulenes kõrgema häälestusega instrumentide kasutamisest. Es-klarnetit kuuleme tänapäeva puhkpilliorkestrites väga harva, tertsfloori (in Es), pikolokornetit, Es-trompetit ja F-tuubat aga üldse mitte. Iseloomulik möödunud sajandi orkestritele oli ka löökpillide vähesus, seda eriti kuni 1880-ndate aastateni. Hiljem, 90-ndatel, püüdis juba enamik kollektiive endale suure trummi ja taldrikud («bekid») muretseda; väikest trummi kasutati ka siis üldiselt harva.

Orkestrijuhid ja -liikmed. Mitmesugustest laulupidude nimekirjadest leiame kokku 173 orkestrijuhi nimed. Elukutse või tegevusala on ära toodud vaid 39-l: 23 kooliõpetajat, kaheksa köstrit, kaks metsaülemat, peale nende abikõster, kohaomanik, kirikuteener, surnuaia ülevaataja, talurentnik ja mõisakirjutaja. Enamasti niisiis mehed, kes olid muusikas veidigi haridust saanud ja elukutse tõttu sellega vähem või rohkem tegelesid.

Nimekirjade põhjal juhatasid ligikaudu pooled laulupidudel käinud dirigentidest (173-st 84) peale orkestri veel üht või mitut laulukoori. Pidu-tele mindi kord laulu-, kord mängukooriga, vahel mitme kollektiiviga korraga. Näiteks Malla-Iila koolmeister August Krikmann registreerus II üldlauupeole pasunakooriga, IV-le viiuli- ja neidudekooriga, VI-le pasunaja neidudekooriga, I Pärnumaa laulupeole segakooriga. Iisaku kõsterkihelkonnakooliõpetaja R. Th. Hansen osales II üldlauupeol meeskooriga, III-l pasuna- ja meeskooriga, IV–VI-l pasuna-, mees- ja segakooriga.

Lünklikud andmed ei võimalda täpselt kindlaks teha, kui mitu korda üks või teine orkestrijuht üldse laulupidudest osa võttis. Teada on, et D. O. Wirkhaus käis kõigil kuuel üldlauupeol (neist viiel oli ta pasunakooriga üldjuht, peale selle oli ta üldjuht kolmel maakondlikul peol). Viiel peol osalesid nimekirjade järgi A. Krikmann Mallast ja R. Th. Hansen Iisakust, neljal J. Kont Varalt, A. Veedler Vaabinast, J. Pragi Vastsekuustest, E. Paju Pühajärvelt ning J. Hansen Olustverest. Enamik juhte oli pidudel vaid ühe korra. Koondorkestreid juhatasid iseõppinud dirigendid. Suurkuju nende seas oli kahtlemata Väägvere koolmeister David Otto Wirkhaus. Äratanud oma orkestriga laiemalt tähelepanu I üldlauupeol, sai temast võrdlemisi lühikese ajaga tunnustatud autoriteet puhkpillimuusika alal, pasunakoorige asutaja ja instrueerija, keda juba kaasajal hakati tituleerima «mängukoorige isaks».

Osas maakondades (näiteks Viljandimaal) seisis dirigendipuldil põhi-

³² Protokolliraamat, pagineerimata osa; Teatri- ja Muusikamuuseum, muusikaosak. (= TMM MO), 209, nim. 1, m. 4.

³³ Lähemalt vt. Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseumi käsikirjade osak. (= KM KO), f. 76, m. 1:5.

liselt oma ümbruskonna võimekamad muusikud, teistes kasutati külaliste abi (Läänemaal, Pärnumaal). Populaarseim oli ka väiksematel pidudel D. O. Wirkhaus.

Pillimeestele laulupidude kirjeldustes tavaliselt ruumi ei antud, heal juhul toodi ära nende arv, seegi tihti ümmardatult või siis koos lauljatega. Käesolevas uurimuses kasutatud allikate põhjal oli mängijaid üldlaulupidudel järgmiselt:

	I	II	III	IV	V	VI
Puhkpillimängijaid	56	202	98	500 *	452 **	731 ***
Keelpillimängijaid				150 *		84 ***
Kokku				650		815

* K. A. Hermanni sõnavõtust Eesti Kirjameeste Seltsi koosolekul 14. sept. 1891; Postimees, 1891, 15. sept.

** Osavõtnud orkestrite arvu ja nende keskmise suuruse põhjal.

*** Osavõtnud orkestrite arvu ja nende keskmise suuruse põhjal. Ajakirjanduse andmeil oli mängijaid 840, peale selle 55 orkestrijuhiti; vt. VI Eesti üldlaulupeo album. Tallinn, 1896, lk. 12.

Andmed esinejate kohta on ebatäpsed ka sel põhjusel, et ühed ja samad tegelased osalesid kahes või koguni kolmes kollektiivis.³⁴ Nii kuulus Iisaku laulukoori 24 lauljast 20 ühtlasi pasunakoori³⁵, Kanepist II üldlaulupeole registreerunud 10 lauljast mängis kuus ka orkestris (lisaks neli, kes ainult mängisid)³⁶, Tarvastu kõik pillimehed kuulusid samal ajal ka laulukoori³⁷, jne. Kui palju selliseid kaksikkollektiive laulupidudele üldse registreerus, pole teada.

Orkestriliikmete kuuluvuse kohta ühte või teise sotsiaalsesse kihti on andmeid väga napilt. Olemasolevate järgi mängisid pillikoorides põhiliselt taluperemehed, rentnikud, kooliõpetajad, käsitöölised ja mitmesugused ametimehed, samuti nende pojad, linnades ka vabrikutöölised (Narva, Kunda), seevastu pole teateid tekkiva külaproletariaadi esindajate kohta.

Repertuaar. Laiemalt võttes kuulub sellesse kogu muusika, mida orkestrid pidude ajal mängisid, kitsamalt ainult kontserdikavades sisalduv. Et iga ürituse sisulisele küljele andsid eelkõige näo just kontsertidel ettekantud «laul ja mäng», piirduksin siinkohal viimasega.

Olemasolevail andmeil domineeris valdavas osas programmides tarbemuusika: koraalid ja marsid. Koraaliseadeid esitasid pasunakoorid kõikidel vaimulikel kontsertidel, harva mängiti mõnda «kurbmarssi» või koorilaulu arranžeringut. Ilmalikes kavades oli peale mõne erandi aga valitsev marss, näiteks II üldlaulupeol kaheksast orkestrinumbrist viis³⁸, V üldlaulupeol koguni kõik iseseisvad ettekanded³⁹.

Lausa tantsutükke üldlaulupidudel ei mängitud (ainsaks erandiks näib olevat II üldlaulupeo kavas olev «Edasi-Galop»⁴⁰), küll aga tehti seda väiksematel pidudel. 25. ja 26. mail 1896 toimunud Võru maakonna kontsertide programmi järgi esitasid orkestrid peale laulusaadete («Palve», «Riigi-

³⁴ Eesti Postimees, 1876, 15. dets.; Linda, 1891, nr. 19, lk. 300.

³⁵ R. Th. Hansen [A.] Einwaldile 26. nov. 1879; KM KO, f. 76, m. 2:1, 4/7.

³⁶ H. Kann [J. W.] Jannsenile 21. dets. 1876; KM KO, f. 76, m. 1:5, 61/113.

³⁷ H. Wühner peokomiteele 20. nov. 1876; KM KO, f. 76, m. 1:5, 57/99.

³⁸ TMM MO 259—1.

³⁹ Laulu ja mängu leht, 1894, nr. 1, lk. 2—4; Postimees, 1894, 20., 21. ja 23. juuni.

⁴⁰ TMM MO 259—1.

laul» ja «Mu isamaa, mu õnn ja rõõm») ning koraaliseade veel marsi, gavoti, masurka, valsi ning poloneesi.⁴¹

Kontsertmuusikat, väiksemaid ja suuremaid orkestripalu, viiuli- või pasunakooridele seatud ooperikatkendeid, parafraase ja avamänge hakati laulupidudel ette kandma 1880-ndate aastatel. 1879. aastal oli kavas Kéler Béla avamäng, kuid see jäeti ilmselt eelproovide ajal välja kui liiga raske.⁴² Järgmisel aastal esitati Tallinnas C. Kreutzeri «Lodoiska opera ouverture».⁴³ Edaspidi on avamänge laulupidude repertuaaris olnud veel 1886. ja 1897. aastal Viljandis, 1896. aastal Tallinnas ja 1900. aastal Pärnus. Tunduvalt laiemat kasutamist leidis ooperimuusika, mis oli ettekanstav ka väiksemate koosseisudega ja väljaspool suurüritusi. Juba 1886. aastal rõõmustati Viljandis kuulajaid V. Bellini, G. Donizetti ja G. Rossini kaunite meloodiatega.⁴⁴

Kavad olid suuresti erinevad 90-ndatelgi aastatel: ühelt poolt ainult tarbemuusika (V üldlaulupidu), teiselt poolt ainult kontsertmuusika. Viimase näiteks sobib maakonnakontsert Viljandis 24. augustil 1897, kus esitati avamäng G. Verdi ooperile «Nabucco», Grossmanni «Tšaardaš», Kéler Béla avamäng, [Ed.] Kiesleri sonatiin kvintetile ja koos laulukooridega lõpukoor J. Kappeli «Kroonimislaulust».⁴⁵ Iseloomulik oli see, et sisukamaks ja huvitavamaks muutusid just ilmalike kontsertide kavad, võimaliku muusika osas piirduti enamasti traditsiooniliste koraaliseadetega.

Nagu eeltoodust nähtub, koosnes orkestrite kontserdirepertuaar põhiliselt mitmesugustest väikevormidest. Olukord jäi samaks ka järgmise sajandi algupoolel. Veel 1924. aastal kirjutab J. Aavik eelmise laulupeo (1923) kava kohta, et seal domineerinud saksa gavottidest tuleks ükskord lahti saada.⁴⁶

Repertuaarivalik sõltus kahtlemata paljudest asjaoludest: koondorkestri koosseisust ja tasemest, korraldajate ja dirigentide muusikalisest maitsest ning repertuaaritundmisest, väljavalitud teoste hankimise, ka arranžeerimise või orkestratsioonide mugandamise võimalustest jne. D. O. Wirkhaus, kes oli tegev peokavade koostamisel, põhjendas 1880. aastal oma valikut järgmiselt: «Need [. . .] tükid on keik kerged, ilusad ja passivad suures kooris mängi.»⁴⁷ Näib, et sellest seisukohast lähtuti kogu vaatlusaluse perioodi jooksul. Mõistatuseks jääb seejuures ainult L. van Beethoveni «Egmonti» kavva võtmine 1896. aastal. Kui III üldlaulupeo ettevalmistuse ajal D. O. Wirkhaus laitis maha peokomitee valitud «Äve verum corpuse», sest «tema ilu tuleb üksinda osavate mängijate läbi avalikuks»⁴⁸, siis miks ei arvestanud ta koondorkestri taset 16 aastat hiljem?!

Kava raskus sõltus täielikult programmi võetud ilmalikust muusikast. Eriti avamängud nõudsid pillimeestelt head instrumendivaldamist, suuremat koosmänguharjumust ning rohkem proove. Meloodilised ooperinumbriid olid orkestrite jaoks ilmselt lihtsamad, need suudeti ära õppida ja ilma suuremate viperusteta ette kanda.

Autorite ring, kelle teoseid laulupidudel ja maakondlikel kontsertidel esitati, oli küllaltki lai, kuid selles oli hulgaliselt vähetuntuid. Eriti palju mängiti Kiesleri marsse, V üldlaulupeol näiteks viis (üldse oli tol korral kavas 10 Kiesleri helitööd⁴⁹). Seoses ooperimuusika programmi võtmi-

⁴¹ Olevik, 1896, 6. veebr.

⁴² K a s e m e t s, A. Eesti muusika arenemislugu, lk. 138.

⁴³ P õ l d m ä e, R. Kaks laulupidu, lk. 209.

⁴⁴ Sakala, 1886, 14. juuni.

⁴⁵ Eesti Postimees, 1897, 21. aug.

⁴⁶ Muusikaleht, 1924, nr. 7, lk. 108.

⁴⁷ D. O. Wirkhaus A. Einwaldile 19. I 1880; koopia TMM MO, 259—1.

⁴⁸ D. O. Wirkhaus A. Einwaldile 23. III 1880; KM KO, f. 76, m. 2:2, 23/45.

⁴⁹ Olevik, 1894, 4. juuli.

sega täienes orkestrite repertuaar C. M. v. Weberi, G. Verdi, V. Bellini, G. Rossini jt. loominguga. L. van Beethoveni «Kõik taevad laul'vad Jehoo-vale kiitust» kõlas aga pea kõigil vaimulikel kontsertidel.

Eesti heliloojad 19. sajandil ainult puhkpilliorkestritele ei kirjutanud. Neljal laulupeol on esitatud nende vokaal-instrumentaalloomingut või koorilaule pasunakooride saatel.

Laulupidude repertuaar leidis ka laiemat kasutamist. Eriti möödunud sajandi 90-ndatel aastatel korraldati hulgaliselt kontserte, kus esitati ainult laulupidudel kavas olnud muusikat.

Orkestrikontsertide kunstilisest tasemest. Kontsertnumbrite kordaminekut ühisesinimistel mõjutasid paljud tegurid, sealhulgas kava pikkus, selle ettevalmistuse kestus ja ühiste proovide arv. Järgnevalt peatuksime neil veidi lähemalt.

Eespool juba nägime, et kontsertmuusika tõttu muutusid peokavad raskemaks. Samal ajal koondorkestri (pasunakooride) etteastete arv oluliselt ei suurenenud: II üldlaulupeol 12 numbrit, V-l 13 ja VI-l 14, ülejäänutel vähem. Maakondlikel kontsertidel kõikus see teadaolevalt neljast kuni üheksani. Arvestatud on siin nii iseseisvalt kui ka koos laulukooridega esitatud muusikat.

Üldlaulupidude kontserdirepertuaari õppimiseks jäi orkestritel aega keskmiselt kolm kuud, ja seda peamiselt kevadiste põllutööde ajal. Ainult II üldlaulupeo kava oli edasilükkamiste tõttu kaks aastat varem teada. 1891. aastal oli registreerumise viimaseks tähtajaks 15. märts⁵⁰, 1894. aastal panid viimased pasunakoorid end kirja alles pärast 1. aprilli⁵¹. Ka maakonnakontsertide ja laulupidude noodid saadeti laiali veebruaris-märtsis. Väiksemate ürituste organiseerimine otsustati tihti alles kuu või paar enne nende toimepanemist, nii et õppimiseks jäi aega veelgi napimalt.

Koondorkestri proovideks kasutati muusikapidustustel tavaliselt peopäevade varajasi hommikutunde, ühiste harjutuste arv sõltus reeglina kontsertide arvust: IV üldlaulupeol näiteks kaks kontserti ja kaks proovi⁵², VI-l vastavalt kolm ja kolm⁵³. Selge, et paarist tunnist ei piisanud koosmängu ja ettekantava muusika kõikide nüansside lihvimiseks.

Eelproovid toimusid ainult enne II ja IV üldlaulupidu, ülejäänud korradel piirduti harjutamisega peo kestel. Tagantjärele on muidugi raske otsustada, kas mindi välja hea õnne peale või oldi oma võimetes niivõrd kindlad.

Koondorkestrite ettekanded õnnestusid ajakirjanduse nappide teadete järgi otsustades tervikuna II, IV ja V üldlaulupeol. 1879. aastal oligi see ootuspärane, arvestades pikka ettevalmistusaega, eelproove ja suhteliselt kerget kava. Ka «Neue Dörptsche Zeitung» asjatundlikule arvustajale jäi ühendatud orkestritest parim mulje. Samal ajal polnud kõik mängijad sugugi ühesugusel tasemel: üksikud tõusid esile pehme, ühtlase tooniga, paljudel oli see aga võnkuv. Kriitika osaliseks said teravatooniliste Es-klarnetite mängijad.⁵⁴

Orkestrite head esinemist 1891. aastal soodustasid jõukohane kava (puudus avamäng) ja eelproovid. «Postimehes» kiideti ilmaliku muusika valikut: «... küll oliwad ilusad pasunamängud, mis kontserti algasiwad»⁵⁵

⁵⁰ Postimees, 1891, 23. veebr.

⁵¹ Postimees, 1894, 11. juuni.

⁵² Laulu ja mängu leht, 1891, nr. 6, lk. 42—43.

⁵³ VI Eesti üldlaulupeo album. 1896, lk. 2, 4, 6.

⁵⁴ Neue Dörptsche Zeitung, 1879, 22. ja 23. juuni.

⁵⁵ Postimees, 1891, 29. juuni.

ja «Valguse» arvates oli pidu «laulus ja mängus» eelmistest «tubli sammu ees»⁵⁶.

Vaatamata napile ettevalmistusajale (läti ajalehe «Dienas Lapa» järgi 3—7 nädalat⁵⁷), suudeti 1894. aastal orkestritele tavapärase repertuaar — koraalid ja marsid — kaasaegsete hinnangute järgi hästi ette kanda. Lätlaste arvates mänginud ligi 500 mängijat «uskumata kenaste... nagu üks mees».⁵⁸ «Postimehes» pöörati erakordselt tähelepanu ettekande viimistlusele: «Mängukoorid D. O. Wirkhausi juhatusel näitasid, et nad mitte nootide järele korralikult mängida ei mõistnud, waid ka maitserikkalt, peenelt. Nii kõlas Rinki laul «See ainuke» jne. imejõuuga kuulajate kõrwu, niisama ka «Mu wiimne tee»».⁵⁹

Ebaõnnestunud III ja VI üldlaulupeol olid tingitud avamängude kavvavõtmisest ning koondproovide vähesusest. 1880. aastal harjutati ühiselt ainult kontserdieelsel päeval, ja tulemus: «Muusikamäng oli kahes tükis hea, muidu oli tunda, et mängijad weel wähä olid üheskous mänginud, sest et aeg wist ei annud rohkem proowisid pidada.»⁶⁰ Need «kaks tükki» olid ilmselt koraal ja keisrilaul ning ebaõnnestus seega avamäng, sest rohkem orkestritelt esimese päeva kontserdil kavas polnud.

1896. aastal esinesid pasunakoorid kolmel kontserdil. Kava oli eelmiste pidudega võrreldes kõige pikem ja raskem. Samal ajal jäi ettevalmistusaeg, nagu ikka, lühikeseks ja eelproove ei toimunud. Karuteeneks orkestritele ja seega osaliselt ka laulupeo kunstilisele kordaminekule oli pillimeeste võimetele mittevastava muusika repertuaari võtmine. Seda nentis ka «Olevik»: mängukooridele olid «osalt ülearu rasked tükid ette antud, nagu näiteks Beethoveni Egmonti ouwertüre»⁶¹. «Postimehe» arvates käis avamäng mitmes kohas «üle jõuu»⁶². «Rigaer Tageblatt» nentis: orkestril näis «wähe proowe olema olnud, ka mõjus klarinettide ebapuhas hääldeseadmine mõnikord õige piinlikult...»⁶³ Kohalikud sakslased olid hoopis resoluutsed: «Kes siin ainult kõrwaga tahab maitsta, jäägu parem eemale.»⁶⁴ Kõik nüüd vaevalt ebaõnnestus, kergemate paladega saadi kindlasti paremini hakkama, mida kinnitasid ka eestikeelsed ajalehed. Koraale mängitud «wäga ilusasti» ja «Kroonimise marssi» korratud koguni kolm korda ning selle üle avaldati «otse tormilist kiitust».⁶⁵ Viimane võis küll olla tingitud ka soovist demonstreerida oma truualamlikkust keisrile.

Mängukooride esinemiste kohta rohkearvulistel maakondlikel üritustel on teada väga vähe ja seetõttu ei ole võimalik siinkohal nendest ülevaadet anda.

Kokkuvõtteks võib öelda, et orkestrikontsertide kordaminek sõltus eelkõige kava raskusest ja ühiste proovide arvust. Alahinnata ei tohiks muidugi ettevalmistusaja osatähtsust, kuid, nagu nägime, suudeti kergem, harjumuspärasem repertuaar ka lühikesel ajaga ära õppida.

Vaevalt võib koondorkestri puhul eeldada kunstipärast esitust. Musitseerisid ju koos ikkagi erineva tasemega mängukoorid, ettevalmistusaeg oli aga kõikidel enam-vähem ühepikkune; vajaka jäi kahtlemata ühistest harjutustest. Omaette küsimus on see, kui võrd tollal kuulajaskond viimist-

⁵⁶ Valgus, 1891, 19. juuni.

⁵⁷ «Oleviku» vahendusel, 1894, 11. juuli.

⁵⁸ Samas.

⁵⁹ Postimees, 1894, 20. juuni.

⁶⁰ Ristirahva pühapäeva leht, 1880, 6. juuli.

⁶¹ Olevik, 1896, 18. juuni.

⁶² Postimees, 1896, 15. juuni.

⁶³ «Eesti Postimehe» vahendusel, 1896, 20. juuni.

⁶⁴ Olevik, 1896, 18. juuni («Revalsche Zeitung» järgi).

⁶⁵ Linda, 1896, nr. 23, lk. 358.

lusele üldse tähelepanu pööras — kui otsustada nappide ja üldsõnaliste arvustuste järgi, siis küllaltki vähe. Eelmisel sajandil rahulduti ilmselt piskuga — piisas juba mingil määral korralikust koosmängust ja häälestusest, et kiitev hinnang ära teenida. Arvata võib, et ka orkestrijuhid ja pillimehed ise ei taotlenud palju enam.

Laulupidude mõjust orkestriliikumisele. Kuigi 19. sajandi suurematest muusikapidustustest jäid kõrvale rohkem kui pooled tol perioodil tegutsenud mängukoorid, on pidustuste mõju orkestriliikumisele õige tuntav.

Esiteks olid säärased üritused parimad otsese informatsiooni saamise ja vahetamise kohad. 1870-ndate aastate asutamislaine johtus suures osas just I üldlaulupeol kuulnud-nähtud pasunakooride esinemisest. Sellele lisandus asjast huvitatute isiklik tutvumine D. O. Wirkhausiga, kelle nõuandel ja vahendusel hakati pille ja noote muretsema ning kes käis isiklikult mitmes paigas vastloodud kollektiive juhendamas. Wirkhaus hakkas saama «iga päev... kirjasid, mis muusika edenemise kohta puutusid».⁶⁶

Kuigi järgmised laulupeod enam nii märgatavalt hoogu ei lisanud, võib arvata, et nendeltki saadi eeskuju ja innustust uute orkestrite loomiseks.

Teine oluline moment oli see, et kõikvõimalikud esinemised sundisid orkestreid ette valmistuma, mis mõjus muidugi igati hästi nende tasemele. 1894. aastal kirjutati «Postimehes» laulupeo mõjust ja avaldati arvamust, et harjutamise läbi osavõtjate «muusikaline tundmine suureneb väga tähtsal kombel»⁶⁷.

Kolmandaks mõjutasid ühisesinemised mõningal määral orkestrite koosseise, soodustasid nende ühtlustumist. Laulupeole sõidu eel lasti parandada vanu pille, telliti uusi.

Neljandaks täiendas laulupidudel kavas olnud muusika orkestrite repertuaari ja see leidis hiljemgi korduvalt kasutamist nii ühistel kui ka üksikkontsertidel.

Viiendaks aitas programmides sisalduv kõrge kunstilise väärtusega kontsertmuusika kahtlemata kasvatada ja kujundada nii pillimeeste kui ka nende juhtide muusikalist maitset.

Lisaks kõigele muule tõstis muusikapidustustest, eriti üldlaulupidudest osavõtt kõikide kollektiivide liikmete enesetunnet ja -teadvust, laiendas silmaringi ja süvendas rahvusliku ühtekuuluvuse tunnet.

*

Kokkuvõtteks. 19. sajandi muusikapidustustes kajastusid mitmeti kogu tolaeagse rahvusliku muusikakultuuri arengu tulemused. Laulupeod ja ühiskontserdid kujunesid omamoodi tähisteks orkestriliikumise arenguteel, selle massilisuse ja kunstilise taseme demonratsiooniks; samal ajal aitasid nad mõjusalt kaasa isetegevusliku pillimänguharrastuse levikule. Kolme aastakümne jooksul suurenesid märgatavalt mängukooride võimed ja arenes orkestrimänguharrastajate muusikaline maitse. Pillimängust orkestrites kujunes uuele, professionaalse kultuuri sünni ajastule iseloomulik populaarne musitseerimisvorm, mis muutus nagu koorilaulgi üldrahvalikuks traditsiooniks.

⁶⁶ Laulu ja mängu leht, 1895, nr. 3, lk. 19.

⁶⁷ Postimees, 1894, 18. juuni.

O. КАЗЕМАА

ОРКЕСТРЫ НА ПЕВЧЕСКИХ ПРАЗДНИКАХ XIX СТОЛЕТИЯ В ЭСТОНИИ

Развитие национальной музыкальной культуры Эстонии во второй половине XIX в. было тесно связано с возникшим хоровым и оркестровым движением. Самодетельное увлечение хоровым пением и музицированием в оркестрах стало для эстонцев главным способом музыкального самовыражения, а также базой для зарождающегося профессионального музыкального искусства. Поскольку самодетельное увлечение музыкой и результаты развития всей нашей музыкальной культуры отражены наиболее многогранно в певческих праздниках, то автор данной статьи задался целью выяснить роль оркестров в наиболее крупных музыкальных празднествах того времени и влияние этих празднеств на все оркестровое движение в целом.

По предварительным результатам исследований в Эстонии в течение XIX в. действовало более 300 оркестров. Принимали участие в певческих праздниках около 140 оркестров. Духовые оркестры участвовали во всех мероприятиях, струнные выступали лишь на IV всеобщем певческом празднике и в некоторых уездных концертах. Участие в певческих праздниках отражало, хотя и не в полной мере, динамику развития и географию оркестрового движения в Эстонии: в 1869 году участвовало пять коллективов из двух уездов, в 1896 году — уже 62 оркестра из восьми уездов. Оркестры заметно обогащали музыкальную сторону певческих праздников, придавали выразительность и помогали разнообразить зрелищную часть. Все коллективы участвовали в шествиях и концертах, некоторые — в утренних играх-пробуждениях, торжественных богослужениях и обедах, играли на танцевальных площадках. На концертах выступали как в составе сводного оркестра, так и отдельно; программа состояла обычно из самостоятельных номеров, лишь иногда оркестр сопровождал хор. Самым ответственным и трудным выступлением была игра-состязание, в которой осмеливались участвовать лишь единичные оркестры.

Оркестры прошлого века были малочисленны, особенно скрипичные, к которым причисляли и квартеты. Струнные оркестры обычно состояли из 12 членов. В составе духовых оркестров музыкантов было больше. Наряду с совсем маленькими (6—9 музыкантов) на праздниках выступали оркестры, состоящие из 16—20 человек. Таких коллективов становилось все больше. Начиная с IV всеобщего певческого праздника 1891 года, резко возросла роль оркестров, состоящих из 12 и более членов. В 1891 году они составили $\frac{3}{4}$ общего числа выступавших. В то же время уменьшилось число видов используемых инструментов, особенно в 1880-е годы.

Руководителями оркестров были в основном учителя приходских и волостных школ, частично пастеры, в виде исключения, представители других профессий. Регистративные списки певческих праздников свидетельствуют о том, что почти половина участвовавших дирижеров (84 из 173-х) помимо оркестра руководила одним или несколькими хорами. На праздниках они выступали то с хором, то с оркестром, иногда с несколькими коллективами одновременно. Музыкантами были хозяева хуторов, дворов, арендаторы, учителя, ремесленники и прочие должностные лица, их сыновья; в городах — также фабричные рабочие.

На певческих праздниках XIX в. репертуар оркестров в основном состоял из инструментов хоралов для духового оркестра и маршей второразрядных немецких композиторов. С 1880-х годов в репертуар стали иногда включать концертную музыку, небольшие оркестровые пьесы, отрывки из опер, приспособленные для скрипичных и духовых оркестров, парафразы и увертюры. Исполнялась музыка Д. Верди, В. Беллини, Г. Доницетти, В. А. Моцарта, Л. ван Бетховена, а также Р. Крейцера, Келера, Бельи и других композиторов. Успех оркестровых концертов зависел прежде всего от степени трудности программы и количества общих репетиций. Некоторые неудачи объяснялись включением в программу увертюры (например «Эгмонт» Бетховена) и недостаточной сыгранностью оркестров (только одна общая репетиция утром).

Влияние певческих праздников XIX в. на оркестровое движение весьма ощутимо. Такие мероприятия более всего способствовали получению и обмену прямой информацией. В 1870-е годы учреждается много новых оркестров. Эта волна обусловлена выступлением духовых оркестров на I всеобщем певческом празднике, а также личным знакомством участников с Д. О. Виркхаузом, который стал руководителем оркестрового движения во многом благодаря певческим праздникам. Возрос художественный уровень оркестров, принимающих участие в концертах. Общие выступления, во-первых, повлияли на состав оркестров, способствовали их стандартизации, во-вторых, выравниванию уровня игры. Репертуар оркестров стал обогащаться за счет произведений, включенных в программу певческих праздников и исполнявшихся впоследствии неоднократно. Концертная музыка, имевшая высокую художественную ценность, воспитывала и формировала музыкальный вкус руководителей кол-

лективов и музыкантов. Помимо этого участие в музыкальных празднествах, а особенно во всеобщих певческих праздниках укрепляло дух и самосознание, расширяло кругозор и углубляло чувство национального единства членов коллективов.

Крупные музыкальные празднества XIX в. стали своего рода вехами на пути развития оркестрового движения, демонстрациями его массовости и художественного уровня.

Таллинская государственная консерватория

Поступила в редакцию
26/XII 1980

O. KASEMAA

DIE ORCHESTER AUF DEN ESTNISCHEN GESANGFESTEN IN DER II. HALFTE DES 19. JAHRHUNDERTS

Die Entwicklung der estnischen nationalen Musikkultur war in der II. Hälfte des 19. Jh. eng verbunden mit der spontan entstandenen Chor- und Orchesterbewegung. Die sich schnell verbreitende laienhafte Gesang- und Spielliebhabe wurde für Esten eine der wichtigsten Weisen der Selbstverwirklichung auf dem Gebiet der Musik sowie Basis für die aufkommende professionelle Musikkunst. Da die Ergebnisse der Entwicklung der amateuren Musikliebhabe und unserer ganzen Musikkultur der II. Hälfte des 19. Jh. sich am vielseitigsten in den Sängerfesten widerspiegeln, setzte sich der Verfasser des vorliegenden Artikels zum Ziel, die Rolle der Orchester auf damaligen größeren Musikfesten festzustellen sowie den Einfluß der letzteren auf die Orchesterbewegung im allgemeinen zu untersuchen.

Die vorläufigen Untersuchungsergebnisse zeigen, daß in Estland zu verschiedenen Zeitabschnitten während des 19. Jh. mehr als 300 Orchester tätig waren, etwa 140 von ihnen beteiligten sich an Gesangfesten. Die Blasorchester spielten zu allen Musikveranstaltungen, während die Streicher nur auf dem vierten allgemeinen Gesangfest und außerdem auch auf einigen Landkreiskonzerten auftraten. Die Teilnahme an Sängerfesten widerspiegelt die Dynamik und Geographie der Entfaltung der Orchesterbewegung in Estland: 1869 beteiligten sich fünf Orchesterkollektive aus zwei, 1896 schon 62 aus acht Landkreisen.

Die Orchester bereicherten wesentlich das Musikprogramm der Sängerfeste und trugen zu ihrer schauspielerischen Gestaltung bei. Die Aufgabe der Orchester war direkt vom Aufbau des Festes abhängig. Alle Orchesterkollektive beteiligten sich an Festzügen und Konzerten, einige an Weckspielen von Kirchtürmen und vom Rathausurm, an festlichen Gottesdiensten, Festmahlen und spielten auch zum Tanz auf Tanzdielen. In Konzertprogrammen traten die Orchester meistens mit selbständigen Nummern vereinigt auf, aber auch einzeln, seltener spielte man zur Begleitung der Sängerschöre. Als am schwersten und verantwortungsvollsten galt das Wettspielen (Konkurrenzspielen der Bläserchöre); nur wenige wagten es, daran teilzunehmen.

Die Orchester des vorigen Jahrhunderts waren für heutige Begriffe winzig, insbesondere die Violinchöre, zu denen auch Quartette gezählt wurden. In Blasorchestern gab es freilich mehr Spieler, neben den ganz kleinen (6—9 Spieler) traten auf Festen auch manche mit 16—20 Mitgliedern auf. Die Zahl der letzteren nahm ständig zu.

Als Dirigenten waren hauptsächlich Kirchspiel- und Gemeindegemeinschaftslehrer, teils Küster, nur in einzelnen Fällen Vertreter anderer Berufe tätig. Nach den Registrierlisten zur Teilnahme an Sängerfesten leiteten etwa 50% (84 von 173) der Orchesterdirigenten nebst dem Orchester einen oder mehrere Sängerschöre. Unter Spielern gab es Bauern, Pächter, Schullehrer, Handwerker u. a., sowie ihre Söhne, in Städten auch Fabrikarbeiter.

Das Repertoire der Orchester enthielt größtenteils Choralbearbeitungen und Marschmusik von deutschen Komponisten zweiten Ranges. Konzertmusik, kleinere und größere Orchesterstücke, Opernfragmente, gestellt für Violin- oder Blaschöre, Paraphrasen und Ouvertüren kamen vorerst in geringem Umfange seit den 80-er Jahren zum Vortrag. Es wurden Werke von G. Verdi, V. Bellini, G. Donizetti, W. A. Mozart, L. v. Beethoven, aber auch R. Kreutzer, Kéler-Béla u. a. gespielt. Der Erfolg der Orchesterkonzerte hing in erster Linie von der Programmauswahl und von der Zahl gemeinsamer Proben ab.

Obwohl an den größeren Musikfesten des 19. Jh. mehr als die Hälfte der damals vorhandenen Orchester (vorwiegend Streicher) nicht teilgenommen hat, war der Ein-

fluß der Feste auf die Entwicklung der Orchesterbewegung jedoch beachtlich. Solche Veranstaltungen dienten am besten zum direkten Informationsaustausch. Die intensive Gründung der Orchester in den 70-er Jahren war gerade durch Eindrücke des ersten allgemeinen Gesangsfestes bedingt sowie durch die persönliche Bekanntheit der Interessenten mit D. O. Wirkiaus, dem Initiator der Orchesterbewegung. Durch gemeinsame Auftritte wurde das künstlerische Niveau der Orchester höher, der musikalische Geschmack der Spieler und der Dirigenten wurde durch künstlerisch wertvolle Konzerte besser. Darüber hinaus hob die Teilnahme an Musikfeiern, insbesondere an allgemeinen Gesangsfesten das Selbstgefühl und -bewußtsein der Teilnehmer, weitete ihren Gesichtskreis und verstärkte das Gefühl der nationalen Zusammengehörigkeit.

Die größeren Musikveranstaltungen des 19. Jh. in Estland wurden in der Entwicklung der Orchesterbewegung zu eigenartigen Meilensteinen, zur Demonstration der Massenhaftigkeit und des künstlerischen Niveaus dieser Bewegung.

Tallinner Staatliches Konservatorium

Eingegangen
am 26. Dez. 1980